

»Kurkikin jo lähti»

MATTI VILPPULA

1. Tarkastelen semanttis-pragmaattisesta näkökulmasta *-kin*-liitepartikkelia eräissä sellaisissa toteamuslauseissa (väitelauseissa), jotka eivät ole tekstisidonnaisia eli jotka siis voivat olla joko irrallisia tai esimerkiksi dialogialkuisia. Käsiteltävät lauseet ovat normaalipainotteisia ja sisällöltään suhteellisen affektittomia. Usein niiden käyttö liittyy ns. faattiseen viestintään, kyhnytyspuheeseen, jonka tarkoituksena ei ole niinkään tiedon välittäminen kuin äänettömyyden rikkominen ja sosiaalisen yhteydentuntteen lisääminen.

Useimmat esimerkkini ovat Suomen murteiden sanakirjan arkiston ja Muoto-opin arkiston *-kin*-aineistosta. Arkistojen *-kin*-tiedoissa on tähän kuuluvia esimerkkejä kovin vähän, vain puolisisentoistakymmentä; normaali haastattelutilanne (ulkopuolinen haastattelija — haastateltava) tuskin on otollinen kyhnytyspuheen ympäristö. Materiaalin vähyden lisäksi sen heikkoutena on, että esimerkkilauseiden tallentajat ovat usein unohtaneet kirjata puhetilanteen. Olenkin joutunut monesti itse kehystämään repliikit, kuvittelemaan todennäköisen tilanteen (esimerkit 5, 6, 7a, 7b ja 7c). Varmuuden vuoksi olen etsinyt kirjallisuudesta muutamia lisäesimerkkejä ja pyrkinyt ottamaan ympäröivää tekstiä mukaan puhetilannetta valaisemaan.

Esimerkkiaineisto on jaettavissa kolmia. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvissa lauseissa on puhe luonnonilmiöihin, säähän, vuodentuloon jne. liittyvistä asioista: *Kurkikin jo lähti* (Pohjanpää 1948: 48), *Katsos, kun koivutkin jo ovat hiirenkorvalla* (Linnankoski 1917: 19), *Purokin niin kauniisti solisee* (Linnankoski, mts. 19), *Pikkulintukil laulaa* (Längelm.), *Hèikko tulee hènävuoski* (Ol. Pyhäj.).

Toisen ryhmän esimerkit käsittelevät pieniä arkipäiväisiä toimia ja askareita: *Tuultaki viäl valò humùtta* (Hinnerj.), *Os käätävä kaapallaki* (Sumiainen), *Maetòe?* (= maitokin) *on ioas kàekki* (Sumiainen), *Kauppa-autokipa siinä seisoo* (Kalaj.), *Siinäkipä on suuri kääry konttituohia* (Kalaj.), *Lyyssii* (= puserokin) *on menny tuolla metässä tuommoseksi rekaleeksi* (Taivalk.), *Tuo ratioki laulaa aina nuita vanhoja iampäiväsiä lauluja* (Sodank.), *Silimäkuopakki on täynä sementtiä* (Sodank.).

Kolmannessa ryhmässä *-kin* liittyy henkilösubjektiin; puheenaiheena on joku ihminen: *Irjain* (= Irjakin) *kuul suavan kuukäovel loman* (Vehmers.), *Anniik* (= Annikin) *kuul salavanneen sen kissampennun* (Vehmers.), *Lääkäriik kävi täällä* (Soini), *Kalleki kuoli* (Kemij.), *Toivolon Riinakin kuuluu tulleen kipeeksi* (Sillanpää 1932: 158—159).

Jotkut esimerkeistä muistuttavat toisiaan hyvin paljon. Tästä syystä en pidä tarkoituksenmukaisena käsitellä jokaista esimerkkiä erikseen vaan pyrin valitsemaan joukosta eri tyyppien edustajat. Käsitellyssä noudatan ryhmäjärjestystä.

2.1. Lauri Pohjanpään runo »Syksy» alkaa näin:

(1) Kaksi vanhaa, vanhaa varista
nuokkuu hiljaa pellon aidalla.

Ruskea on rinta kaisliston,
taivas harmaa. Sataa. Syksy on.

»*Kurkikin jo lähti*», veljelleen
toinen virkkaa niin kuin itselleen.

Pitkä hiljaisuus. Jo toinenkin:
»Niin maar, lähti», sanoo takaisin.

Sitten vanhukset taas vaikenee.
Järven pintaa sade soittelee.

Mikä on *-kin*-partikkelin funktio variksen repliikissä? Penttilän mukaan (1963: 120) liitepartikkelit *-kaan*, *-kään* ja *-kin* »liittyvät lauseissa yl. tehosteeseen saneeseen (samassa lauseessa yl. vain kerran) ja joko aikaansaavat ilmauksen tehostumisen tai sisältävät tav. samaa kuin 'myös, myöskään, jopa, edes'». (Nämä ovat myös Nykysuomen sanakirjan mukaan *-kaan* ja *-kin*-partikkelien päämerkitykset.)

Lauseen »*Kurkikin jo lähti*» *-kin* tuskin voi viitata edellä sanottuun, koska lause ilmeisesti on ensimmäinen varisten keskustelussa. Parafraasit »*Myös kurki jo lähti*» ja »*Jopa kurki jo lähti*» tuntuvat käymättömiltä: ne hän edellyttävät, että jonkun tai jonkin lähdestä on jo ollut puhetta. »*Jopa kurki jo lähti*» sopii verkkaisesti keskustelevien varisten puheeseen huonosti siksikin, että *jopa*-sanana takia sana *kurki* tulee emfaattiseksi ja repliikki tämän takia muistuttaa puoliksi huudahdusta.

Penttilän kieliopin ja NS:n ilmestymisen jälkeen käsitykset liitepartikkelien luonteesta ovat jonkin verran muuttuneet. 1970-luvulla julkaistuissa tutkimuksissa (Jorma Vuoriniemi 1973: 170—185, Auli Hakulinen 1976, Frances ja Lauri Karttunen 1976, Jan-Ola Östman 1977, Anna-Maija Tuomala 1978, Auli Hakulinen ja Fred Karlsson 1979, Pertti Hietaranta 1980) on tähdennetty mm. liitepartikkeleiden tekstuaalis-pragmaattisia ominaisuuksia.

sia, esim. niiden tehtävää tekstin sidostajana. Liitepartikkelien merkityksistä puhumiseen tutkijat tuntuvat suhtautuvan varauksellisesti. Esim. Auli Hakulisen (mts. XIX) mukaan *-han*-partikkelilla »ei voitane katsoa olevan itsestä denotaatiota; pikemmin se on jonkinlainen funktion indikaattori, jollainen kuuluu merkityksen pragmaattiseen eikä siis sen loogis-semanttiseen puoleen. Sen läsnäolo aiheuttaa lauseelle perusmerkityksen oheen joitakin pragmaattisia implikaatioita.»

Termit implikaatio (*implicature*, *implicatum*) ja implikoida (*implicate*) toi kielitieteeseen H. Paul Grice vuonna 1967 (Grice 1975). Implikaatioilla Grice tarkoittaa johonkin lausumaan sisältyvää vihjaavaa sivu- tai lisämerkitystä. Esim. lause »Täällä on kylmä» voi olla pelkkä toteamus, mutta se voi olla myös samassa huoneessa oleville tarkoitettu vihje siitä, että ikkuna suljettaisiin.

Grice erottaa toisistaan konventionaaliset (*conventional*) ja konversationaaliset (*conversational*) implikaatiot. Konventionaalinen implikaatio on tavanomainen seuraus jostakin kielellisestä rakenteesta. Se kytkeytyy aina samaan kielelliseen keinoon. Konversationaalinen implikaatio taas aiheutuu monien puhetilanteen piirteiden (lauseen päämerkityksen, liitepartikkelin, kontekstin, yleisten keskusteluperiaatteiden jne.) yhteisvaikutuksesta.

Gricen mukaan ihmisten välistä keskustelua hallitsee yhteistyön periaate (*cooperative principle*). Puhuja pyrkii asettumaan kuulijansa asemaan, hän yrittää esittää sanottavansa niin, että voi olla jokseenkin varma viestin perillemenosta. Kuulija puolestaan olettaa, että puhujan sanomalla täytyy olla jokin järkävä tarkoitus, päämäärä, ja hän yrittää keksiä sen. Yhteistyön periaatetta täydentää neljä keskustelumaksiimia: pyrkimykset informatiivisuuteen, totuuteen, asiassa pysymiseen ja selkeyteen.

Gricen keskustelumaksiimit toteutuvat kyllä joissakin puhetilanteissa mutta eivät kaikissa. Esim. faattinen viestintä rikkoo informatiivisuuden ja asiassa pysymisen maksimeja siinä, että esitettävän asian informaatioarvo on vähäinen ja sisältö köykäinen. Maksimeilla on kuitenkin merkitystä sikäli, että ne osoittavat vihjailemattoman esityksen rajat. Kun kuulija huomaa, että puhuja rikkoo jotakin tai joitakin maksimeista, hän alkaa etsiä syytä tähän käyttäytymiseen. Kuulijassa herää epäily, että puhuja ei ehkä tarkoitaakaan sitä, mitä hänen viestinsä sananmukaisesti merkitsee, vaan jotakin muuta. Juuri puhujan lausumaan sisältyvään vihjaavaan merkitykseen Grice viittaa konversationaalisilla implikaatioillaan.

Samansuuntaista teoriaa kuin Grice ovat kehilleet myös Penelope Brown ja Stephen Levinson (1978). Heidän mukaansa ihmisten välistä keskustelua hallitsee rationaalisuus (*rationality*), pyrkimys jonkin tarkoituksiperän saavuttamiseen. Toinen olennainen keskustelutilanteeseen liittyvä seikka on kasvot (*face*). Kasvot ovat suunnilleen samaa kuin ihmisen imago. Ne ovat herkkä

alue. Puhuja joutuu etsimään keinoja, miten esittää asiansa niin, että pystyy säilyttämään omat kasvonsa. Hänen on ajateltava myös kuulijan kasvoja, koska siitä, ettei loukkaa kuulijaa, on hyötyä myös puhujalle. Puhuja torjuu kasvojen menettämisen uhan erilaisilla strategioilla, jotka usein liittyvät kohteliaisuuteen. Joskus puhujan sanoma on kuitenkin niin tärkeä ja kiireellinen, että se tärkeydessään sivuuttaa kaikki kasvojen säilyttämispyrkimykset. Hukkuva tuskin käyttäisi ilmausta »Olisitteko hyvä ja tulisitte auttamaan».

Faattisessa viestinnässä sanoma ei ole kiireellinen eikä tärkeä. Itse asiassa sanoman sisältö on sivuseikka; olennaista on, että hiljaisuus tulee rikotuksi. On kysymys toisen huomaamisesta ja huomioon ottamisesta, voisi sanoa: kohteliaisuudesta. Kohteliaisuus kytkeytyy faattiseen viestintään muullakin tavoin. Juuri ihmisten keskinäisessä jutustelussa pragmaattisia partikkeleita esiintyy taajaan (Östman 1982: 147). Pragmaattisten partikkelien luonteeseen taas kuuluu, että ne usein implikoivat kohteliaisuutta (Östman mts. 162—164, 174).

Auli Hakulinen on osoittanut (1976: 20—23), että *-han*-partikkelin sisältävää toteamuslausetta käytetään tekstissä usein muistutuksena: kuulijaa tai lukijaa muistutetaan asiasta, jonka tiedetään olevan hänelle jollakin tavoin tuttu. Liitepartikkelin tehtävänä on implikoida tuo tuttuuden oletus. Puhuja voi merkitä liitepartikkelilla myös toteamuslauseen, jonka sisällön tuttuudesta kuulijalle hän ei ole varma. Tällöin puhuja haluaa olla kohtelias eikä tahdo esittää toteamuksena sellaista, minkä kuulija ehkä jo tietääkin. Tästä implikaatiotyypistä on käytetty nimitystä »kasvojensäilyttämisefekti». Se liittyy esim. lauseeseen »Meillehän ei ole tänne edes rautatietä» silloin, kun sanoja ei ole varma, tietääkö kuulija, että paikkakunnalle ei ole rautatietä. Esittämällä toteamuksensa ikään kuin kuulijalle tuttuna asiana sanoja välttyy olemasta tahdion ja aliarvioimasta kuulijan tietoja.

-han-partikkelista sanottua voidaan soveltaa myös »Kurkikin jo lähti»-esimerkkiin. *-kin*-partikkelin funktio variksen repliikissä on muistuttaa keskustelukumppania kurjen lähdöstä. Puhuja ei kuitenkaan voi olla varma, tietääkö toinen, että kurki todella on lähtenyt. Liitepartikkeliton »Kurki jo lähti»-lause olisi nolo puhujan (ja kuulijan) kannalta: se aliarvioisi kuulijan tietoja, jos kurjen lähtö sattuisikin olemaan tälle tuttu asia. Esittämällä repliikkinsä partikkelillisena ja olettamalla tällä tavoin lauseensa sisällön kuulijalle tutuksi puhuja välttää tilanteen, jossa kuulija voisi loukkaantuneena tiuskaista: »Kyllähän minä sen tiedän!»

Paitsi että liitepartikkelin funktiona on muistuttaa kuulijaa puheena olevasta tapahtumasta, se näyttää muistuttavan myös muista, suunnilleen tapahtuman aikaisista asioista ja seikoista. Vaikka puhuja partikkelin avulla ei voikaan viitata mihinkään edellä puheena olleeseen, hän voi vedota sellaiseen, mikä tuttavuuden, yhteisen kasvu- tai elinympäristön tms. perusteella

kuuluu kummankin maailmankuvaan. Jorma Vuoriniemi (1973: 175) ilmaisee saman asian näin: »ne [konnektiivit *ainakin, edes, vain, -kin, -kaan*] osoittavat tilanteettomissa lauseissa, että niiden 'merkitsemä' lekseemi on suhteessa *johonkin* ulkopuoliseen (mm. verbin valintasäännöt antavat viitteen luokan alasta).» Kyseessä voi olla joko selvä rinnastus johonkin vastaavanlaiseen tapahtumaan (esim. kurjen lähtö — jonkin muun linnun lähtö), epämääräisemmin jollakin tavalla samaan kategoriaan kuuluviin asioihin (kurjen lähtö — jokin muu syksyn merkki luonnossa) tai vielä laajemmin tapahtumiin, joita ei yhdistä muu kuin samanaikaisuus (kurjen lähtö — kurjen lähdön aikaiset tapahtumat yleensä).¹ Näin liitepartikkeli ei olisi sidoksissa pelkästään siihen konstituentiin, johon se liittyy, vaan se voisi sitoa myös koko lauseen sisällön (vrt. Hakulinen—Karlsson 1979: 329).

Ei ole tietenkään selvää, että kuulija osaa yhdistää puhujan esittämän lauseen sisällön juuri samoihin asioihin, jotka kenties alitajuisesti käyvät puhujan mielessä ja joihin hän liitepartikkelilla viittaa, eikä se varmaan ole edes välttämätöntä. Liitepartikkelin ensisijaisena tehtävänä on nähdäkseni vain muistuttaa, että lauseen tapahtumalla on tausta, lauseen tapahtuma on yksi monien tapahtumien joukossa. Se, mitä muut tapahtumat tarkalleen ovat, ei ole niin olennaista.

Esitän muutaman lisäesimerkin. Seuraava katkelma on Johannes Linnan-
kosken Pakolaisista. Uutela ja hänen lähes 50 vuotta nuorempi morsiamensa Manta ovat matkalla kirkolle kuulutuksia hakemaan. Keskustelu on väkinäistä.

(2, 3) Hevonen iski yhä tulisemmin jalkaa, pyörät sirsivät ja valjaitten tinahelat välähtelivät — Uutelan omassa mielessäkin sirisi ja välähteli.

Hän ei ollut koskaan ennen huomannut että nuori, vaalea koivunlehti näyttää niin ihanalta taivaan sinistä taustaa vasten.

»Katsos, kun koivutkin jo ovat hiirenkorvalla!» sanoi hän ääneen, ajatellen että se oli nyt niillä, niinkuin hänelläkin, nuortumisen aika.

Kyläseutu jäi, tie sukelsi aukealta pieneen metsäsaarekkeeseen.

»Linnut niin laulavat!» sanoi Uutela taas, ylös puihin katsellen.

Morsian ei vastannut.

Metsikön keskellä oli alava notkelma. Siellä juoksi pieni puro, kuletellen kevään viimeisiä vesiä.

»Purokin niin kauniisti solisee!» Uutela jälleen ihasteli. Morsian oli yhä vaiti.

Katkelmaan sisältyy kolme Uutelan repliikkiä. Kirjailija on antanut ensimmäisen repliikin symboloida Uutelan senhetkisiä mielenliikkeitä. Kun

¹ Voisi ajatella myös niin, että *-kin*-partikkeli viittaisi niihin asioihin, joita tutta-vaansa tapaamaan tullut on ajatellut ottaa yhteisen juttutuokion aikana puheeksi. Liitepartikkeli implikoisi silloin, että nyt puheena olevan asian lisäksi on vielä muutaakin kerrottavaa.

Uutela näkee vasta lehteen puhjennun koivun, se rinnastuu hänen mielessään sulhasmieheksi nuorentuneen vanhan miehen tuntoihin ja tuntemuksiin. Morsian tuskin osaa *-kin*-lauseelle tällaista yhtymäkohtaa etsiä.

Ensimmäinen repliikeistä ei kiistatta ole kyhnytyspuheen virke. Voidaan nimittäin ajatella, että Uutela tosiaan hämmästy huomatessaan, että koivut ovat jo hiirenkorvalla, ja pukee hämmästyksensä sanoiksi. Yhtä hyvin voidaan kuitenkin ajatella, että hän on jo pitkään yrittänyt keksiä jotakin sanottavaa ja että se, mitä hän sanoo, ei ole hänelle niin tärkeitä kuin se, että hän yleensä sanoo jotakin.

Uutelan toinen repliikki — »Linnut niin laulavat!» — ei sisällä liitepartikkeliä, vaikka sitä melkein voisi pitää »Linnutkin laulavat» -lauseen parafrasina. Kolmannessa repliikissä — »Purokin niin kauniisti solisee!» — liitepartikkeli saattaisi viitata edellä sanottuun, siis kahden aiemman repliikin sisältöön. Kyseessä ei kuitenkaan ole yhtäjaksoinen puhe, vaan repliikit ovat erillisiä ja niiden välillä voi olla pitkiäkin taukoja. Siksi tuntuisi luontevammalta, että viimeisen repliikin *-kin* viittaa pikemmin edellä nähtyyn ja koettuun kuin tämän nähdyin ja koetun synnyttämiin lauseisiin. »Purokin niin kauniisti solisee!» -lauseen taustaksi sopisivat aiemmin havaitut kevään merkit: koivujen hiirenkorvalle tulo ja linnun laulu, ei se, mitä niistä ehkä on sanottu.

Edellä olleita esimerkkejä muistuttaa paljon Martti Rapolan Längelmäeltä merkitsemä »irrationaalinen toteamus hiljaisena myöhäiskevään päivänä tuvan portailta»:

(4) *Pikkulintukil laulaa.*

Tilanne ei välttämättä edellytä kuulijaa; puhuja tarkoittaa sanansa pikemmin itselleen kuin ulkopuolisille. Ainoa ääni, joka rikkoo kevätpäivän hiljaisuuden, on pikkulinnun laulu. Muita ääniä ei ole eikä *-kin*-partikkeli voi viitata esim. jonkin toisen linnun viserrykseen. Luonnollinen tausta linnun laululle ja samalla *-kin*-partikkelin viittauksen kohde tuntuisi olevan muu todellisuus, jonka puhuja tuvan portailta havaitsee: ympäröivä luonto ja kesän tuloa enteilevät pienet tapahtumat. Liitepartikkelin funktiona olisi siis muistuttaa kulisista, joissa laulu tapahtuu. Tällaista *-kin*-partikkelin käyttöä voisi pitää jonkinlaisena tyylikeinona. Rinnastaisin sen F. E. Sillanpään tapaan tarkastella romaaniensa ja novelliensa henkilöitä luonnon kiertokulkua ja maisemaa vasten.

»Kurkikin jo lähti» -lausetta tarkasteltaessa tuli todetuksi, että repliikkiin liittyvä *-kin* yksinään tai yhdessä muiden tekijöiden kanssa aiheuttaa kolmenlaisia implikaatioita: 1) muistuttaa kuulijalle, että kurki on lähtenyt, 2) aiheuttaa ns. kasvojänsäilyttämiseffektin ja 3) rinnastaa lauseen tapahtuman yhteen tai useampaan samanaikaiseen tapahtumaan. Viimeinen näistä impli-

kaatioista — *rinnastus* — on sisältynyt myös Linnankosken ja Rapolan esimerkkeihin. Ensimmäisenkin implikaation voi katsoa esiintyvän niissä. Toisin »muistuttamisen» sijasta olisi kaiketi sanottava »huomion kiinnittäminen», koska puhuja kommentoi paraikaa tapahtuvaa toimintaa, ei jo tapahtunutta. Liitepartikkelin yhtenä funktiona »Purokin niin solisee» -esimerkissä olisi siis kuulijan huomion kiinnittäminen puron solinaan. — Kasvojen säilyttämisefektiä ei esimerkkeihin sisälly. Se on tarpeeton, koska sekä puhuja että kuulija ovat yhtä aikaa lauseen tapahtuman todistajina. Puhujan ei tarvitse epäillä, tunteeo kuulija tapahtuman vai ei.

2.2. Kyhnytyspuheen informaatioarvo ei ole kovin suuri. Käsiteltävät asiat ovat sisällöltään toisarvoisia, eikä puheen tarkoituksena ole niinkään niiden ilmi tuominen kuin läsnä olevien keskinäinen kommunikointi. Esittämieni repliikkien uutisarvon vähäisyyttä osoittaa jo se, että puhuja rinnastaa esittämänsä asian muihin samanaikaisiin tapahtumiin ja ilmiöihin. Näin hän ikään kuin pudottaa tapahtuman tärkeysasteikossa ylemmältä tasolta alemmalle. Jos asia olisi todella tärkeä, se sivuuttaisi tärkeydessään kaikki muut asiat eikä kaipaisi niitä rinnalleen. Olisiko asian toisarvoisuuden osoittaminen yksi *-kin*-partikkelin funktioista?

- (5) A on tullut naapurinsa B:n luo kylään. On istuskeltu, poltettu piippua ja rupateltu maailman asioista. Lopulta A valmistautuu lähtemään ja tokaisee: »*Os käätävä kaapallaki.*»

Jos A sanoisi saman lauseen ilman liitepartikkelia, kuulija luultavasti saisi sen käsityksen, että kaupassa käynti on A:lle sellainen tehtävä, jota tämä ei oikein voi jättää tekemättä ja jonka takia tämän täytyy lähteä. Liitepartikkelillinen »*Os käätävä kaapallaki*» -lause sen sijaan implikoi, että kaupassa käynti on vain yksi muiden tehtävien joukossa. Asia on ehkä sattumalta juolahtanut A:n mieleen, ja hän käyttää sitä hyväkseen voidakseen perustella lähtöään, koska on tullut viipyneeksi jo melko pitkään. Tärkeä asia ei kaupassakäynti A:lle ole.

- (6) A ja B ovat palaamassa myöhään illalla yhdessä jalan kotiin. Kaikkialla on hiljaista. Kylä näyttää jo nukkuvan. Jostakin talosta näkyy sentään vielä valo. A totetaa: »*Tuالتaki viäl valò humùtta.*»

Liitepartikkelin funktiona »*Tuالتaki viäl valò humùtta*» -repliikissä on toisaalta B:n huomion kiinnittäminen tapahtumaan, toisaalta viittaaminen johonkin samankaltaiseen tai -aikaiseen tapahtumaan. Kun muita valoja ei ole näkyvissä, ei samankaltaiseen tapahtumaan viittaaminen ole mahdollista. Sen sijaan lauseen sisältö voisi rinnastua esim. A:n ja B:n valveillaoloon, jolloin ajatuksena olisi: Meidän lisäksi myös joku muu valvoo.

Aiheuttaako liitepartikkeli (yksinään tai yhdessä muiden tekijöiden kanssa) A:n repliikissä vielä jonkin muun implikaation? Ymmärtääkseni repliikkiin sisältyy jonkinlainen rauhoittava, tyynnyttävä sävy, jota ei ole mukana vastaavassa liitepartikkelittomassa lauseessa. A:n tarkoituksena on kiinnittää B:n huomio valon näkymiseen, mutta hän tahtoo samalla sanoa, että asiassa ei ole mitään epätavallista vaan se on aivan normaali ilmiö. Jos A haluaisi esim. hämmästellä yön pimeydessä näkyvää yksinäistä valoa, hän tuskin käyttäisi liitepartikkelillista lausetta.

Vaikka *-kin*-partikkelilla edellisissä esimerkeissä ilmeisesti onkin asian arkisuutta, neutraaliutta korostava vaikutus, tämä implikaatio ei ole kovin vahva. Jokapäiväisistä töistä ja toimista samoin kuin säästä, vuodenaikojen vaihtelusta tms. kertovat lauseet ovat jo sisällöltään niin arkisia, ettei arkisuuden korostaminen ole välttämätöntä. Voisi sanoa kyseessä olevan *neutraaliuden implikaatio*. Se tulee paljon vahvempana näkyviin sellaisissa toteamuslauseissa, jotka liitepartikkelittomina kuulostavat uutisilta. Tähän ryhmään lasken ne aineistoni viisi lausetta, joissa *-kin* liittyy henkilösubjektiin.

2.3. Seuraavan esimerkin *-kin*-lause ja kuvitteellinen puhetilanne eivät jostakin syystä tunnu luontuvan yhteen:

- (7 a) Perheen Kalle-poika on päivällä kuollut liikenneturmassa. Isä, joka ei vielä tiedä Kallen kuolemasta, tulee illalla töistä kotiin. Äiti toteaa:
»Kalleki kuoli.»

Miksi äidin repliikki vaikuttaa tilanteeseen sopimattomalta, tragikoomiselta? Siksikö, että *-kin*-partikkeli implikoi lauseen sisällön kuuluvan tavanomaisten, jokapäiväisten, toisarvoisten asioiden joukkoon? Äidin repliikki kuulostaisi luontevalta kenties vain tilanteessa, jossa kuolema olisi kohdannut perheen Kalle-nimistä koiraa tai kissaa eikä silloinkaan äkillisesti vaan jollakin tavoin ennakoituneena, odotettavissa olevana.

Kuvitellaanpa »Kalleki kuoli» -lauseelle vielä toiset kehykset.

- (7 b) A:n ja B:n yhteinen tuttava Kalle on kuollut. Hautajaisista on jo ehtinyt kulua jonkin aikaa, kun A ja B sattumalta tapaavat toisensa. A aloittaa keskustelun: »Kalleki kuoli.»

Jos oletetaan A:n tietävän, että Kallen kuolema on B:lle tuttu asia, kyseessä on tyypillinen lämmittelypuhe: asia, joka jo on menettänyt uutisarvonsa, halutaan vielä kerran ottaa käsiteltäväksi. Sekä A että B tahollaan ovat moneen kertaan käsitelleet Kallen kuoleman mutta haluavat »herkutella» asialla vielä kerran. Ehkäpä tästä vanhentuneesta uutisesta löytyisi jokin aspekti, joka on jäänyt jommaltakummalta huomaamatta.

Toinen mahdollisuus on, että A ei ole varma, tietääkö B Kallen kuolemasta vai ei. Jos A esittäisi repliikkinsä liitepartikkelittomana, hän aliarvioi-

si B:n tietoja siinä tapauksessa, että tämä olisikin jo sattunut kuulemaan Kallen kuolemasta. Käyttämällä liitepartikkelillista »Kalleki kuoli» -lausetta ja olettamalla näin Kallen kuoleman B:lle tutuksi A välttyy olemasta tahdinton (kasvojen säilyttämisefekti).

On kolmaskin vaihtoehto: A on varma, ettei B ole kuullut Kallen kuolemasta. Silti A esittää repliikkinsä kuin vanhana, B:lle tuttuna asiana:

(7 c) A (teeskennellyn välinpitämättömästi): »Kalleki kuoli.»

B (hämmästyneenä): »Mitä, koska?»

A (ihmetystä teeskennellen): »Hyvänen aika, etkö sinä sitä vielä tiedä! Kaikkihan sen tietävät!»

Tilanne ei liene niinkään harvinainen. A on kuullut juorun, jolla haluaa hämmästyttää B:n. Hän esittää uutisensa kuin vanhana, tuttuna asiana ja on pitävinään päivänselvänä, että B:kin uutisen jo tuntee; itse asiassa hän samalla implikoi, että uutinen on tärkeä. Sen tärkeyttä osoittaa, että se — niin kuin A antaa B:n ymmärtää — on salamannopeasti levinnyt kaikkien tietoon. B huomaa olevansa ainoa, joka on jäänyt tärkeästä tiedosta paitsi. Hän hätäntyy ja haluaa lisätietoja uutisen yksityiskohdista. Näin A on saavuttanut tavoitteensa: hän on herättänyt B:n uteliaisuuden ja saanut tämän kiinnostumaan. A uskoo lisänneensä myös arvostustaan B:n silmissä; onhan hän välittänyt tälle tiedon, jota kukaan muu ei B:lle vielä ole kertonut.

Jokseenkin samanlainen tilanne kuin esimerkissä 7 c on seuraavassa F. E. Sillanpään Hurskaan kurjuuden tekstikatkelmassa:

(8) Oli sitten eräs lauantai-ehtoo, jolloin saunassa oli tavallista makeampi löyly. Makeata se oli ja runsaasti sitä oli, mutta siinä taisi sittenkin olla salaista häkää, sillä kun Riina palasi saunasta, oli hänen mentävä suoraan makuulle, töin tuskin jaksoi vielä sen verran sängyssä istua, että sai paidan yllensä. Mitään puhumatta hän sitten makasi ja huohotti; ei jaksanut vielä pyhäaamunakaan nousta. Toivolan Riinan oli siis nyt oikein asiallisesti sairaana. Seuraavana päivänä tapahtui jo kylän töllikulmalla tämmöinen keskustelu:

— Toivolan Riinakin kuuluu tulleen kipeeksi.

— Vai neh — no koska?

— No se oli ollu saunassa lauantai-ehtoon ja sielä sitä oli ruvennu niin kovasti polttaan, ettei enää meinannu pirttiin päästä. Juha oli meillä tänäpäivänä troppia hakemassa.

— Saiko?

— Oli mulla vähän prisinteerattuja ja sydämenvahvistusta; mutta ei siihen sisälliseen polttoon tahdo mikään auttaa.

Tästä jatkui keskustelu kaikkiin niihin tauteihin, joita eri akat olivat sairastelleet.

Samoin kuin esimerkissä 7 c on esimerkissä 8 liitepartikkelillisen lauseen sisältö kuulijoille uusi; repliikin sanoja myös tietää tämän! Tässä mielessä

replikoija välittää kuulijoille uutisen. Myös lause 7 a sisälsi uutisen, mutta liitepartikkelillisena se ei ollut korrekti siinä tilanteessa, jossa se lausuttiin. Miksi liitepartikkelin käyttö oli mahdollista lauseissa 7 c ja 8 mutta ei lauseessa 7 a? Syitä on ymmärtääkseni kaksi. Ensinnäkin lauseiden 7 c ja 8 kertojat käyttävät liitepartikkelia erityistehtävässä: he haluavat sen avulla arkistaa lauseen sisällön saadakseen kuulijassa aikaan hämmästyksen reaktion. Tätä voisi sanoa *hämmästyttämisefektiiksi*. Toinen olennainen ero lauseiden välillä on se, että sekä puhujat että kuulijat ovat lauseiden 7 c ja 8 tilanteessa ulkopuolisia: he keskustelevat toisten ihmisten kuolemista ja sairastumisista, tapahtumista, jotka eivät kosketa heitä henkilökohtaisesti. Tässä suhteessa lauseiden tapahtumat rinnastuvat esimerkkien 1—5 kaltaisiin pienistä, toistuvaluonteisista asioista kertoviin tapahtumiin. Sen sijaan lauseen 7 a tapahtuma, oman lapsen kuolema, oli järkyttävä, ainutlaatuinen. Sitä ei voinut verrata mihinkään muuhun, se oli erittäin affektinen ja uusi. Vanhemmat eivät olleet tottuneet ajatukseen lapsen kuolemasta. Lauseiden 7 c ja 8 kertojat sen sijaan olivat ehkä jo ehtineet selostaa uutisensa monelle eri kuulijalle; kertojille itselleen lauseiden sisältö ei siis enää ollut tuore.

4. Puuttuisin vielä seikkaan, joka ei ehkä suoranaisesti johdu *-kin*-partikkelista mutta kuitenkin välillisesti riippuu siitä. Väitän nimittäin, että kyhnytyspuheen *-kin*-lauseet joissakin tapauksissa heijastavat myös aikasuhteita: jos lauseen predikaatti on menneen ajan tempuksessa (imperfektissä), *-kin*-lauseen tapahtuman tapahtumahetki on kauempana takana päin kuin samassa tilanteessa lausutun vastaavan liitepartikkelittoman lauseen tapahtuman hetki. »Kurkikin jo lähti» -lauseessa kurjen lähdöstä on kulunut enemmän aikaa kuin »Kurki jo lähti» -lauseen tapahtumasta, ja lauseen »Kalleki kuoli» tapahtuma esimerkissä 7 b on todennäköisesti aikaisempi kuin »Kalle kuoli» -lauseen tapahtuma. Syynä on se, että *-kin*-partikkeli implikoi lauseen tapahtuman kuulijalle tutuksi. Häntä muistutetaan asiasta, jonka hän on jo kerran kuullut, kenties unohtanutkin. Ja vaikka kuulija ei lauseen sisältöä tuntisikaan, hän tuon tuttuuden oletuksen perusteella kuitenkin voi päätellä, ettei kyseessä voi olla aivan tuore tapahtuma. Jos lause sisältäisi aivan uuden asian, puhuja ei voisi käyttää liitepartikkelillista lausetta, ellei hän sitten esimerkin 7 c kertojan tavoin teeskentelisi pitävänsä lauseen tapahtumaa kuulijalle tutuna. Käytän tästä aikasuhteisiin liittyvästä implikaatiosta jäljempänä nimitystä *temporaalisuuden implikaatio*.

5. Tiivistelmänä *-kin*-partikkelin funktiosta kyhnytyspuheen lauseissa esitän seuraavan:

Liitepartikkelilla ei aineistoni lauseissa ole varsinaista itsenäistä merkitystä. Sen sijaan se aiheuttaa eräitä pragmaattisia implikaatioita: tiettyjä merki-

tysvivahteita, -sävyjä ja -nyansseja. Osa implikaatiosta johtuu liitepartikkelista suoraan (konventionaaliset implikaatiot), osa riippuu siitä välillisesti tai aiheutuu partikkelista ja muista puhetilanteen piirteistä yhteisesti (konversationaaliset implikaatiot).

Tehtäviltään implikaatiot jakaantuvat kahteen ryhmään. Toiseen kuuluvat ne, jotka osoittavat puhujan, kuulijan ja esitettävän asian suhdetta, eli tarkemmin: osoittavat puhujan käsitystä asian tuttuudesta kuulijalle. Tämän ryhmän konventionaalinen implikaatio on muistutus: puhuja muistuttaa kuulijaa jostakin heidän yhteisesti tuntemastaan asiasta tai kiinnittää hänen huomionsa tapahtumaan, joka molemmat voivat paraikaa havaita. (Eriyistapauksena voidaan pitää sitä, että puhuja lausuu ajatuksensa itselleen ja muistuttaa itseään jostakin.)

Muistutuksen implikaatioon läheisesti liittyvä konversationaalinen implikaatio on ns. kasvojen säilyttämisefekti: puhuja merkitsee kohteliaisuusyistä lauseensa sisällön kuulijalle tutuksi, vaikka ei olekaan varma, tuntee ko kuulija sen vai ei. Puhuja voi myös esittää asiansa tuttuna, vaikka on varma, ettei kuulija tunne sitä. Tällöin puhujan tarkoituksena on uutista tahallisesti vähättelemällä saada aikaan päinvastainen vaikutus: hämmästyttää kuulija, herättää hänen uteliaisuutensa ja lisätä tiedon välittäjän arvostusta vastaanottajan silmissä.

Implikaatioiden toisen pääryhmän muodostavat ne implikaatiot, jotka osoittavat lauseen sisällön suhdetta ympäröivään todellisuuteen. Liitepartikkelin avulla puhuja rinnastaa lauseen sisällön yhteen tai useampaan muuhun tapahtumaan (asiaan, seikkaan tms.). Lauseen tapahtumalla ja rinnastettavilla tapahtumilla ei välttämättä ole muuta yhteistä kuin että ne ovat suunnilleen samanaikaisia ja että ne kuuluvat sekä puhujan että kuulijan maailmankuvaan ja kokemuspiiriin. Se mitä rinnastettavat tapahtumat tarkalleen ovat, ei ole olennaista; olennaista on, että lauseen tapahtuma ei ole irrallinen vaan että sen taustana on joukko muita tapahtumia.

Rinnastus on suoraan liitepartikkelista johtuva implikaatio (konventionaalinen implikaatio). Se puolestaan aiheuttaa uuden implikaation, neutraaliuden implikaation: kun lauseen tapahtuma on suhteutettu muihin samanaikaisiin tapahtumiin, sen samalla on osoitettu olevan niiden kanssa samantarvoinen. Muita tapahtumia ei ole täsmennetty, ne eivät siis voi olla tärkeitä. Tästä seuraa, ettei niihin rinnastettu tapahtumakaan voi olla tärkeä.

Neutraaliuden implikaatio oli seurausta rinnastuksen implikaatiosta; se oli siis eri tasolla kuin tämä ja johtui liitepartikkelista vain välillisesti. Seurauksen seurauksen implikaationa pidän temporaalisuuden implikaatiota. Se että lauseen sisällön uutisarvo on vähäinen, voi johtua kahdesta syystä: asia itsessään on epäolennainen tai se on joskus ollut tärkeä mutta on vanhetessaan menettänyt uutisarvoaan. Samalla kun jälkimmäiseen tyyppiin kuulu-

vat esimerkit implikoivat, ettei lauseen sisältö ole tärkeä (vaikka on sellainen joskus ollut), ne implikoivat, että lauseen tapahtumasta on jo ehtinyt kulua jonkin aikaa.

Temporaalisuuden implikaation voi selittää myös muistuttamisen implikaation seuraukseksi (ks. s. 57): se että kuulijaa muistutetaan jostakin tutusta asiasta, osoittaa, ettei asia voi olla aivan uusi.

Konventionaalisista implikaatioista rinnastus näyttää liittyvän esitellyistä lauseista kaikkiin ja muistutuskin melkein kaikkiin (puuttuu esimerkeistä 7 a, 7 c ja 8). Konversationaalisista implikaatioista neutraaliuden implikaatio on mukana silloin, kun on olemassa mahdollisuus, että kuulija tulkitsee puhujan viestin uutisarvon liian tärkeäksi. Esim. tavanomaiset toteamukset säästä eivät tätä implikaatiota mielestäni tarvitse. Temporaalisuuden implikaatio voi esiintyä vain niissä lauseissa, joiden predikaatti on menneen ajan tempuksessa. Myös kasvojen säilyttämisefekti ja hämmästyttämisefekti riippuvat jossain määrin aikamuodosta: puhuja ei voi olla epä tietoinen siitä, tuntee ko kuulija lauseen sisällön vai ei, eikä hän liioin voi hämmästyttää kuulijaa, jos he molemmat yhtä aikaa ovat sen tapahtuman havainnoijia, jota puhuja lauseellaan kommentoi. Tästä syystä nämä efektit useimmiten liittyvät lauseisiin, joiden predikaatti on menneen ajan tempuksessa.²

6. Olen lähtenyt esimerkkieni tarkastelussa siitä, että aineistoni lauseet ovat normaalipainotteisia. Kaikissa neljässä kirjallisuudesta poimitussa esimerkkilauseessa ja murrekokoelmien 14 esimerkkilauseesta 10:ssä *-kin* liittyy lauseenalkuiseen nominisubjektiin; yhdessä eksistentiaalilauseessa liitepartikkeli on kliittistynyt normaalilla paikallaan eli lauseen lopussa olevaan nominisubjektiin; kolmessa lauseessa partikkeli liittyy paikan adverbialiiniin, joista kaksi on lauseenalkuista pronominiadverbia ja yksi lauseenloppuinen paikallisijainen nomini.³ Prosodisin keinoin on »normaalikin» lause muunneltavis-

² Esimerkki tapauksesta, jossa kasvojen säilyttämisefekti liittyy preesensmuotoiseen lauseeseen: A ja B asuvat saman järven rannalla mutta eri puolilla. On kevät ja jäidenlähdon aika. A ja B tapaavat toisensa sattumalta paikassa, jonne järvi ei näy. A (epävarmana siitä, onko B huomannut jäiden lähdon vai ei): »Järvikin jo luo jäitään.»

³ Aineistooni kuului alun perin pari kolme esimerkkilauseetta, joissa *-kin* oli liittynyt predikaattiin. (Esim. »Eile olikii läpösämp kun toissapäivän», »Siel onii [= onkin] metäs nyt [runsaan lumen takia] pohloamista».) En kuitenkaan kelpuuttanut niitä mukaan siitä syystä, että ne mielestäni eivät voi olla dialogialkuisia. Esimerkiksi lause »Siel onii metäs nyt pohloamista» sopisi kyllä repliikkien

— Minne olet menossa?

— Metsään

jatkoksi mutta ei voisi aloittaa keskustelua. Dialogialkuinen lause siitä tulee vasta, kun muutetaan sanajärjestyistä ja *-kin*-partikkelin paikkaa: »Metässäki on nyt pohloamista.» Nyt *-kin* liittyy lausetta aloittavaan paikan adverbialiiniin ja rinnastuu tässä suhteessa esimerkiksi aineistoni »Tualtaki viäl valo humutta» -lauseeseen.

sa huudahdukseksi, päivittelyksi, ihmettelyksi jne., mutta silloin se ei enää kuulu kyhnytyspuheeseen eikä siis tämän esityksen piiriin.⁴

LÄHTEET

- BROWN, PENELOPE—LEVINSON, STEPHEN 1978: Universals in language usage: politeness phenomena. — Esther N. Goody (toim.), Questions and politeness: strategies in social interaction, s. 56—290. Cambridge.
- GRICE, H. PAUL 1975: Logic and conversation. — Peter Cole—Jerry L. Morgan (toim.), Syntax and semantics 3, s. 41—58. New York.
- HAKULINEN, AULI 1976: Liitepartikkelin *-han/-hän* syntaksia ja pragmatiikkaa. — Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2, MSFO 7, s. 1—60. Turku.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350. Jyväskylä.
- HIETARANTA, PERTTI 1980: *-kaan, -kään* -liitepartikkelin pragmatiikkaa. — Vir 84 s. 250—254.
- KARTTUNEN, FRANCES—KARTTUNEN, LAURI 1976: The clitic *-kin/-kaan* in Finnish. — Papers from the Transatlantic Finnish Conference, Texas Linguistic Forum 5, s. 89—118. Univ. of Texas at Austin, Dept. of Linguistics.
- LINNANKOSKI, JOHANNES 1917: Kootut teokset III. Porvoo.
- MSFO = Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut. Åbo Akademi, Åbo.
- Nykysuomen sanakirja. Porvoo 1951—61.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: Suomen kielioppi. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo.
- POHJANPÄÄ, LAURI 1948: Valitut runot. Porvoo.
- SILLANPÄÄ, F. E. 1932: Kootut teokset II. Helsinki.
- TUOMALA, ANNA-MAIJA 1978: *-kin*-liitepartikkelin käytöstä. — Pro gradu -työ 1978. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- VUORINIEMI, JORMA 1973: Ollin kieli nykysuomen kuvastimena. Semanttis-interpretiivi tutkimus. SKST 312. Vammala.
- ÖSTMAN, JAN-OLA 1977: On English *also*, Finnish *-kin*, and related matters. — Rolf Palmberg—Håkan Ringbom (toim.), Föredrag vid konferensen om kontrastiv lingvistik och felanalys, Stockholm & Åbo 7—8 February 1977, MSFO 19, s. 165—196. Åbo.
- 1982: The symbiotic relationship between pragmatic particles and impromptu speech. — Nils Erik Enkvist (toim.), Impromptu speech: a symposium, MSFO 78, s. 147—177. Åbo.

On the meaning of the clitic *-kin*

MAITI VILPPULA

The Finnish clitic particle *-kin* (like e.g. the particles *-han/-hän* and *-kaan/-kään*) generally serves to link the sentences in which it occurs to a previously mentioned item or topic. The present article discusses

-kin-sentences that are exceptional in that they lack this »previous mention»; they are opening utterances of a conversation, or isolated comments. E.g. »Kurkikin jo lähti» ('The crane + *-kin* has already left

⁴ Kiitän apulaisprofessori Auli Hakulista eräitä uusimpia lähde-tekstejä koskeneista vihjeistä.

(= migrated)'). What does the *-kin* refer to in such sentences, and what is its function?

One common feature of the examples is the fact that they carry normal stress and have a relatively non-emotive content. Their use is often linked to phatic communication: the sentences are comments on the weather or natural phenomena, or minor details from everyday life and work. A few are also about people.

Although in many cases the clitic particle *-kin* can be replaced by *myös* 'also, too' or *jopa* 'even', in the example sentences the particle does not really have any independent meaning. Rather, it brings about a number of pragmatic implicatures. Auli Hakulinen (1976) has shown that the most frequent implicature caused by *-han* in affirmative sentences is that of *reminder*: the use of *-han* is a hint to the hearer that he is assumed by the speaker to remember or to be familiar with the matter in question.

A subclass of this implicature is *face-saving*: the speaker is not sure whether the hearer is familiar with the matter, but by marking his utterance with the particle *-han* he avoids presenting as an affirmation something that the hearer maybe already knows. Both these implicatures also occur in *-kin* sentences, and the article shows that other implicatures are also involved.

The implicatures in the example sentences are divided into two groups. One group comprises those which indicate the relation between speaker, hearer and topic: more precisely, they indicate the speaker's conception of the topic's degree of familiarity to the hearer. Both the implicatures mentioned above belong to this group. In addition, there is an implicature that the writer calls *surprise effect*. The speaker is sure that the hearer is not familiar with the matter in question, but the speaker nevertheless uses the particle, which makes the utterance into a reminder: the hearer is reminded of something familiar. The hearer, to who the matter is in fact new, is surprised and alarmed: he is not familiar with some-

thing he is supposed to be aware of, and which everyone else may also be aware of.

The second group comprises implicatures which indicate the relation between the content of the utterance and the surrounding reality. The title of the article, »Kurkikin jo lähti» ('The crane has already left') is from a well-known Finnish poem: two old crows are sitting on a fence on a rainy day, and one of them opens the conversation with the remark: »Kurkikin jo lähti». The function of the particle here seems to be to *compare* the departure of the crane to other events taking place at the same time, which are familiar to both participants on the basis of their shared environment. The precise nature of these events is not essential: what is essential is the point that the departure of the crane is not an isolated event but one of a whole set of events taking place at a given time. From this comparison implicature another follows: the *neutrality* implicature. Since the crane's departure has been compared to other events, it has at the same time been shown to be equivalent to these. Thus it cannot be of much importance.

When the predicate of the sentence is past tense, *-kin* may also imply *temporality* — the fact that more time has elapsed since the event referred to than in the equivalent case with no particle.

The comparison and reminder implicatures are involved in nearly all the examples discussed in the article. The neutrality implicature operates in utterances whose news value would be interpreted by the hearer as being too important if there were no particle. Utterances on e.g. the weather are neutral *per se*: they do not need this implicature. In addition to the temporality implicature, the face-saving effect and the surprise effect are also to some extent dependent on time relations. When the speaker comments on an event that is actually being witnessed by both speaker and hearer at the moment of utterance, the speaker has no reason to doubt whether the hearer is familiar with the content of the utterance, nor can he really surprise the hearer.